

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
1	מבוא
	א. להגדרת המונחים ואפיונם 1
	ב. לתולדות חקר המונחים 3
	ג. מונחים נרדפים 11
	ד. חילופי מונחים 12
	ה. מונחים חסרים ונשמטים 16
	ו. מונחים פוליסמיים 17
19	מבוא לערכי המונחים
	א. בחירת המונחים 19
	ב. סדר המונחים 20
	ג. מבנה הערכים ותוכנם 20
	ד. דרכנו בערכי המונחים 25
27	ערכי המונחים
613	ביבליוגרפיה
628	מפתחות
	מפתח המונחים 628
	מפתח הסוגיות 632

פתח דבר

התלמוד הירושלמי הנו אחד החיבורים הסתומים והבעייתיים ביותר בספרות חז"ל, ולעתים קרובות נוסחו המשובש וסגנונו הלקוני, המשונה והבלתי מובן מקשים מאוד על הבנת הכתוב בו. עם זאת, קיימים מספר כלים העשויים להקל על הבנתו, וביניהם תופס חקר מאות המונחים שבתלמוד, הפזורים באלפי מקומות לאורך החיבור, מקום נכבד ביותר. בדיקה שיטתית של הטרימינולוגיה של הירושלמי עשויה לתרום לא רק לפרשנותו, אלא גם להיבטים אחרים של מחקרו, כגון ביקורת נוסחו וחקר התהוותו ועריכתו. ואמנם, גדול חוקרי התלמוד הירושלמי, הגר"ש ליברמן ז"ל, הצביע לפני כשמונים שנה בחיבורו הפרוגרמטי 'על הירושלמי' על חשיבותו ומרכזיותו של העיון בטרימינולוגיה לחקר הירושלמי, ואף ציין את 'העובדא המעציבה שאין לנו עד עכשיו ספר שיקיף ויברר לנו את סגנון הירושלמי, ושנמצא בו את כל הטרימינים המיוחדים שבירושלמי' (על הירושלמי, עמ' 47). ואף על פי שמאז עסקו חכמים רבים, ובכללם ליברמן עצמו, בפרשנותה ובמחקרה של טרימינולוגיה זו – על פי רוב, אמנם, באופן חלקי וספורדי – דברי ליברמן הנ"ל עדיין שרירים וקיימים. החיבור הנוכחי בא אפוא לשמש צעד ראשון לקראת מילוי המשימה שהתווה ליברמן, שכן חיבור זה מציג סקירה מקיפה של רוב מונחי המשא ומתן העיקריים בירושלמי, תוך הגדרתם ותיאור שאר מאפייניהם.

ספר זה מורכב משני חלקים: פרקי המבוא וערכי המונחים עצמם. פרקי המבוא דנים בכלל היבטים של חקר המונחים שנראו לי הכרחיים להבנת הדיונים שבערכי המונחים עצמם. בתחילת המבוא דנתי בהגדרת המונחים ואפיונם וסקרתי את תולדות חקר המינוח. כן עסקתי במספר תופעות יסוד החשובות להבנת המונחים, שעולות במקומות רבים בערכי המונחים עצמם: (א) קיומם ופשר התהוותם של מונחים נרדפים וקרובים במשמעותם; (ב) חילופי מונחים – בעיקר בין עדי נוסח שונים של התלמוד, ובמידה פחותה גם חילופים בין מקורות אחרים; (ג) תופעת המונחים הנשמטים – מונחים שרגילים להישמט או להיחסר מחלק מעדי הנוסח של התלמוד או מכולם; (ד) קיומם של מונחים שיש להם משמעויות שונות (מונחים פוליסמיים) או גוני משמעות שונים. לא דנתי בהיבטים חשובים של חקר המינוח שלא היו נחוצים להבנת המונחים עצמם, כגון זמן התהוותם של המונחים, השוואת מונחי הירושלמי למונחי הבבלי, וכדומה, ועוד חזון למועד.

חלקו השני של הספר, שהוא עיקרו, מוקדש לדיון במונחים עצמם. חלק זה פותח במבוא לערכי המונחים, שבו הוסברו הקריטריונים לבחירת המונחים שנידונו בחיבור זה ודרך סידור הערכים, מבנם, תוכנם ואופיים. רצוי לעיין בדיון זה לפני העיון בגופי הערכים. אחר כך בא הדיון המפורט במונחים עצמם, המבוסס על בדיקת כל היקריותיהם המובנות של המונחים הנידונים בירושלמי

כולו, לאור כל עדי הנוסח שלו המצויים בירינו (המוכרים לי), תוך ניסיון לפרשם כפשוטם. בחלק זה מצויים כמאתיים ועשרים ערכים, שכל אחד מהם מוקדש למונח אחד. לעתים גם נידונו צורות משנה או צורות חלופיות של המונח הנידון. בערכים האלה פורטו, ובדרך כלל גם הודגמו, כל תכונותיהם של המונחים הנידונים – לא רק משמעויותיהם, אלא גם עניינים כמו כתיבם, 'סגנונם', תפקידם בסוגיה, סוגי המקורות שעליהם הם מוסבים ושאותם הם מציעים, וכן היחס בין המונח הנידון למונחים דומים ומונחים מתחלפים. המסקנות העיקריות בערכים אלה מוצגות בדרך כלל בתמצות בגוף הטקסט, למען ירוץ בהן הקורא, אולם דיונים פרטניים יותר, ובכלל זה התייחסות לחלק מן הסוגיות הבעייתיות המכילות את המונחים הנידונים, מצויים בהערות, עבור הקורא המבקש להעמיק חקר בנוגע למונחים הנזכרים בכלל ולסוגיות המכילות אותם בפרט.

ראשיתו של חיבור זה בעבודת דוקטור שכתבתי בהדרכתו של פרופ' יעקב זוסמן, שהוגשה לסנט של האוניברסיטה העברית בשנת תשמ"ח. בחיבור הנוכחי הרחבתי את היריעה בצורה משמעותית ביותר: כאן באים כמאתיים ועשרים ערכים (העוסקים במספר גדול עוד יותר של מונחים, בשל ההתייחסות לצורות משנה של המונחים בחלק מן הערכים), לעומת עשרה מונחים בלבד שנידונו בחיבור הקודם, ואמנם לא כל המונחים שנידונו שם נידונו כאן. גם הדיונים כאן במונחים שנידונו בעבודתי הקודמת מבוססים על בדיקה מחודשת של כל החומר הרלוונטי.

כאן המקום להודות מקרב לב לכל אלה שתמכו במחקר זה: לקרן הזיכרון לתרבות היהודית ולוועדת פרס וורבורג, שזיכוני במלגות פוסט-דוקטורט שאפשרו לי לבצע חלק מן המחקר שעליו מבוסס ספר זה, ולקרן הישראלית למדע (מענק מספר 204/05), שתמיכתה במחקר אפשרה לי להביאו לידי סיום.

אני אסיר תודה גם לקרנות שתמכו בהוצאתו של הספר: המרכז לחקר התורה שבעל-פה ולהפצתה על שם א"מ נפתל ורעייתו חסיה לבית יפה באוניברסיטת בראיילן, בראשותו של פרופ' דוד הנשקה; הקתדרה על שם גספר (אוניברסיטת בראיילן), בראשותו של פרופ' חיים מיליקובסקי; הקתדרה לחקר ספרות התורה שבעל-פה על שם הנרי ליבין שלידי המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בראיילן; סגן הנשיא למחקר והרקטור באוניברסיטת בראיילן (פרופ' הרולד בש ופרופ' יוסף מניס); וקרן בית שלום, קיוטו, יפן. יישר חילם לאורייתא!

תלמידי, הרב שאול ברוכי, בדק את כמעט כל מראי המקומות בספר והכין את המפתחות, ואף זיכני בשפע הערות מחכימות ששיפרו את החיבור בצורה משמעותית; על כל אלה נתונה לו תודתי מעומקא דליבא. גב' שרה המר התקינה את הספר לדפוס במקצועיות, במיומנות וביעילות, ובעינה החדה הצילתני משגיאות רבות, וטובת עין היא תבורך. חן חן גם לגב' זהבה ולדמן מסטודיו ולדמן, שסייעה לי בביצוע המלאכה המורכבת של עימוד הספר. תודתי גם למר חי צבר ולמר רם גולדברג, אנשי הוצאת מאגנס, על טיפולם האדיב והמקצועי בהוצאת הספר.

ומעל לכול, תודה כפולה ומכופלת חייב אני למורי, פרופ' יעקב זוסמן, שלו מוקדש ספר זה בהוקרה ובהערכה. כאמור, ראשיתו של הספר בעבודת דוקטור שנכתבה בהדרכתו, ומאז לא הפסיק לסייע, לעודד, לתמוך ולדרבן, עד שזכיתי לברך על המוגמר. אין מילים בפי להביע את תודתי לו על כל העזרה שעזרני; ומי ייתן, שיזכה לראות בסיומו של מחקרי על שאר מונחי הירושלמי – מחקר שכל כולו בא לעולם מכוחו – יחד עם השלמתם של כל שאר מפעלי המחקר שיום וביצע, בכריות גופא ובנהורא מעליא.